

KIHNU PULMAKOMBED - JUURED JA SUUNDUMUSED

Ingrid Rüütel. Eesti, Tallinn

Oleme pikema aja jooksul jälginud traditsioonimuutusi Kihnu saarel. See on olnud suhteliselt suletud ühiskond, kus traditsiooniline kultuur (folkloor, kombed, rahvarõivad, käsitöö) on mõnevõrra püsinud tänapäevani, kuigi pärimusliku kultuuri kõigis vormides ilmneb taandumistendents ja asendumine tänapäeva massikultuuriga. Sellele vaatamata on saarel säilinud palju arhailist ning Kihnu rahvakultuur on omamoodi unikaalne kultuurifenomen Eestis kui ka üldse tänapäeva Euroopas.

Kihnu pulm kui suguvõsapulm

Pulm on keskne sündmus, mis on enda ümber koondanud traditsioonilise kultuuri eri žanre ja vorme ning aidanud neil kauem säilida. Kihnu pulm on oma põhialuselt kahe suguvõsa lepingut kinnitav nn suguvõsapulm, mis lähtub sugukondlikust ühiskonnakorrast ja tugineb eelkristlikele usukujutelmadele ning on oma põhijoontelt läänemeresoome rahvastele ühine. Kihnu pulma iseloomustavad järgmised Läänemeresoome suguvõsapulma elemendid.¹

1. Suguvõsade vahelise liidu kinnitamine kihlade, vastastikuste kinkidega jne.

2. Siirderiitused (mõrjsja lahkub endisest elust - neiupõlvest, kodust, suguvõsast, ja viiakse pulmarongiga uude koju miniaks). Siia kuuluvad:

a) patrilokaalsele pulmale iseloomulikud lahkumisteremooniad (kombed, laulud ja itketamised mõrjsja ärasaatmisel isakodust);

b) kaitse- ja tõrjemaagiaga seotud kombed "staatuseta" perioodil, mil mõrjsja viiakse isakodust mehekoju (näiteks pea peitmine);

c) nn liitumistavad seoses uude suguvõssa vastuvõtmisega (uju eemaldamine, mõrjsja tantsitamine jne).

3. Initsiatsioonirituaalid - mõrjsja ja peigmehe valmistamine uude staatusse astumiseks (uute sotsiaalsete ja eetiliste normide ja käitumismallide õpetamine ja kinnitamine eriliste õpetus- ja hoiatuslauludega, mõrjsja riiete vahetus, abielunaise peakate, uus nimetus - *noorik*).

4. Sotsiaalse vastutuse ja kohusetunde kinnitamine, uude keskkonda sobitumise kergendamine, suguvõsade vahelise antagonismi ületamine vastastikuste pilke-ja kiidulauludega.

5. Loitsud, laulud ja tavad noorpaari uue elu alustamiseks ja soo jätkamise kindlustamiseks.

6. Mõlemat suguvõsa esindavad pulmategelased ja nende konkreetset rollid

pulmakombestik (sealhulgas mõlemapoolsed pulmalaulikud).

Paljudele läänemeresoome pulmakombestiku elementidele on vasteid ka kaugematel soome-ugri rahvastel. Raske on praegusel uurituse astmel otsustada, kuivõrd on siin tegemist ürgsoomeugriliste, kuivõrd laiemalt sugukondliku elukorralduse ja mütoloogilise maailmavaatega seotud usundilis-tavandiliste elementidega. Samade maagiliste sümbolite esinemine eri rahvaste sarnases või ka erinevas tavandilises kontekstis pole juhuslik. "Sümbolid omandavad suure sõltumatus oma kultuurikontekstist ja funktsioneerivad mitte üksnes kultuuri sünkroonsel tasandil, vaid ka diakroonilistel vertikaalidel /.../. Sellisel puhul sümbol esineb kui isoleeritud tekst, mis asetub vabalt ümber kultuuri kronoloogilises väljas, iga kord keerukalt korreleerudes kultuuri sünkroonsete tasanditega."² Tuleb arvesse võtta ka, et sümbolile on omane mitmetähenduslikkus, kuna ta seostub erineva kontekstiga.

Allpool püütakse Kihnu pulmakombestikule tuua paralleele teistelt soomeugrilastelt, eriti juhtudel, kus neil on säilinud teave maagiliste sümbolite ja usundiliste aluskujutelmade kohta, mis Kihnus aegade jooksul kadunud.

Nn kahe otsaga või kahe poolega pulm peetakse eraldi pruudi ja peigmehe kodu, kusjuures pulma kesksed tseremooniad toimuvad mõlema poole osavõtul ning vanade regivärsiliste pulmalaulude saatel. Tänapäeval ei pea kaugeltki kõik enam vana moodi pulma, seda enam, et tihti peale on üks abielupool (pruut või peigmees) pärit mandrilt (sel juhul on küll võimalik korraldada lihtsustatud, nn ühe poolega pulm).

Kui mõlemad on kihnlased ning otsustatakse pidada vanamoodi pulmi, on veel viimaste aastateni säilinud vana Kihnu pulma põhiskeem oma traditsioonilises järgnevuses, kuigi kombeid ja eriti laule on jäänud endisega võrreldes vähemaks. Ka on kommete ja laulude kogum, mida järgitakse, üksikuis pulmades erinev. Järgnevalt käsitletakse üldistatult neid kombestikelemente, mida võis jälgida veel 1980.-90. aastate pulmades (aluseks on peamiselt helilindistused ja videosalvestused, mis on tehtud artikli autori osalusel, samuti mõned suulised andmed ja Roosi Karjamilt saadud kirjalikud teated). Kõrvutavalt tuuakse andmeid vanemast Kihnu pulmakombestikust, jälgides selle muutumise protsessi. Olgu kohe öeldud, et ka 1975. a nähtud pulmaga võrreldes on traditsioon, eriti laulude osas, tugevasti taandunud. Samuti on lisandunud mõned uued nähtused.

Alljärgnevast käsitlusest on kõrvale jäetud kosjad, veimede valmistamise tavad (nn *noorikumaja*) ja pulma kutsumise kombed, mis vääriks eraldi vaatlust. Juttu tuleb üksnes pulmakommetest, mille kohta leidub artikli lõpus kokkuvõtlik tabel.

Pulma ettevalmistused

Ettevalmistused pulmadeks ja külaliste vastuvõtuks algavad nii pruudi kui peigmehe kodus juba enne pulmi. Tapetakse loomi, valmistatakse osa toite (leivad-saiad, sült jne), koristatakse ja kaunistatakse toad ja õu, viimasel ajal ehitatakse vahel spetsiaalne tantsutare. Vana tava on tuua uste kõrvale kased, mille külge seotakse värvitud laastudest või lintidest kimbud. Samasugused kaunistused seoti ka kaseokstest tehtud suure pulma auvärava külge.³

Märkimist väärib pulmamaja (nagu hiljem näeme, ka pulmarongi) ehtimine kaskedega. Sama tava esineb Setu pulmas. Kaskedel arvati Kihnus olevat “kurjuse eemalepeletamise jõud” (sama uskumusega on seotud ka laste karistamist kasevitsaga) (R. Karjam).

Kuid algselt võis sel olla ka muu tähendus. Teatavasti oli eestlastel, nagu ka slaavlastel, germaanlastel jt komme tuua kaski nelipühade ajal, mida on seotud kevadise looduse sigivusjõu ärkamise ja sigivusmaagiaga.⁴

Tähelepanu väärib aga asjaolu, mille kohaselt talvel (sügisel) asendasid Kihnu pulmakombestikust kaski männid. Seega näib siin olevat olulisem *puu*, mitte niivõrd kask. Meenutame võrdluseks, et mandsidel viidi naine sünnitama spetsiaalsesse paika, mida nimetati “naiste sünnituspuu” ja milles nähakse iidset semantilist seost elamu ja puu (püstkoja ja maailmapuu) vahel.⁵

Kask on olnud paljudel rahvastel ka ohvipuu⁶. Kui Kihnu pulmas asendasid kaski talvel männid, siis udmurdi ohvritalitustes asendasid kaski või kaseoksi nülud. Mitmetel Siberi rahvastel, ka soomeugrilastel oli ohvipuu omakorda seotud maailmapuu (ilmasamba) kujutelmaga.⁷

Võimatu on praegu kindlaks teha kaskede (puude) arvatava maagilise sümbolika tähendust Kihnu pulmas, kuid ilmselt pole see juhuslik detail. Meenutame siinkohal veel tava kaunistada kaski (Setu pulmas ka kuuseoksi) värviliste laastudega. Ohvipuu ehtimine on tuntud paljudele rahvastele. Ohvipärna ehtimisest kirjude säärepaeltega on andmeid ka liivlastelt ja lätlastelt.⁸

Uus tava pulmaruumide dekoreerimisel on mitmesugused pruudi ja peigmehe staatuse muutust kommenteerivad humoristlikud pildid ja loosungid seintel ja ustel, nagu need on tänapäeval käibel mujalgi Eestis.

Esimene pulmapäev pruudikodus

Pulmapäeval kogunevad pruudi ja peigmehe külalised (vanasti reeglina sugulased, tänapäeval ka sõbrad-tuttavad) eraldi pruudi- ja peigmehe koju. On säilinud muistne kollektiivse abistamise viis võtta pulma kaasa toitu - leiba-saia, võid, liha, kala, tänapäeval ka torte, vorsti, alkohoolseid jooke, viimastel aastatel suhkrut jms. Analoogiline tava on ka mordvalastel.⁹ Tava pärineb

agraarsest külaühiskonnast.¹⁰ Vastastikune abistamine kui kogukondliku elukorralduse üks aluseid on Kihnus tänaseni laialt käibel ka igapäevases elus. Näiteks kui tapetakse loomi või tullakse kalasaagiga merelt, viiakse tingimata osa naabritele jt tuttavatele.

Pulmarongi saabumisest teatab peiupoiss (peigmehe lähim vallaline meessugulane), kes vanasti saabus ratsahobusel, nüüd mootorrattal. Ta lööb puumõõgaga kolm korda vastu uksepiita ning annab pruudi emale kinda, milles on helmed. Ema vahetab need raha vastu, mis on märgiks, et pulmarong võib tulla. Kivihelmed (nüüd enamasti klaaspärlid) on iidne, arheoloogilistes leidudes esinev naiste rõivastuse juurde kuuluv amulett, mida kantakse ka Kihnu rahvarõivastega. Vanasti lõi peiupoiss mõõgaga kolm risti räästasse ja ühe ukse peale.¹¹

Kihnu pulmarong.

Foto: A. Mikk 1954.

Pulm algab peigmehe ja tema sugulaste (*saajade e peiude*) piduliku saabumisega pruudi kodu õuele. Pulmarongi ees on peiupoiss, peigmees ja *raudkäsi* - peigmehe abielus meessugulane, kelle hooleks on pruuti hoida ja kaitsta kuni noorikuks saamiseni. Vanasti sõitsid nad ratsahobustel, nüüd tavaliselt mootorratastel. Järgnevad muud peigmehe sugulased sõidu- ja veoautodel (varem hobuvankritel). Hobused ehti valgete palakate, kaskede ja värviliste laastudega. Kaskedega kaunistatakse ka mootorsõidukeid. Kogu tee lauldi erilisi teesõidu laule; komme on tänapäeva motoriseeritud pulmarongis kadunud. Kadunud on ka teel püssipaugutamine, millel oli ilmselt tõrjemaagiline tagapõhi (vrd analoogse funktsiooniga müratekitamist mordva pulmades¹²). Õuel toimub pruudi- ja peiupoolsete pulmalaulikute vastastikune laulmine. Laulude arv kõigub eri pulmades ja on aasta-aastalt kahanenud (Kihnu pulmalaulud on eri teema, mida siinkohal lähemalt ei käsitleta). Pulmalaulikud olid vanasti reeglina

Kihnu pulmarong 1975.

Foto: O. Kiis 1975.

sugulased, nüüd kutsutakse pulma laulma ka teisi häid lauluoskajaid, kuid eelistatavalt ikka sugulasi. Spetsiaalset pulmalauliku seisust pole tekkinud, kuigi mõningaid vanemaid naisi (n Marina Rooslaidi) kutsutakse meeleldi pulma laulmist ja kombetalitust korraldama.

Õuel laulmisele järgneb külaliste võõrustamine kambris pikkade laudade taga, pruudid poolsed laulunaised seisavad tavakohaselt laua taga püsti. Pulma-

Peigmehe sugulaste teretuslaul priudi väravas.

Foto: A. Vissel 1986.

tegelased istuvad kindlas järjekorras. Naised on pidulikus rõivastuses, mille juurde kuuluvad valged, peamiselt punasega tikitud käised. Tikand on üksnes seljataga, kuna eest katab käiseid kaela seotud peenvillane punase põhjaga, roosiline, narmastega ääristatud rätt, mis on kinnitatud eest sõlgedega. Kaelas on helmed, mille külge kinnitub kolm hõberaha, ning kudrused (eriline väikesest pärlitest valmistatud kaelaehe). Abielunaistel on peas kõrge, rikkalikult tikitud tanu, mille peale nn sinise (tegelikult punase-sinise triibulise) seeliku puhul seotakse erilisel viisil, kolme *korroga* (voldiga) külgedel, kaelarätile sarnane narmasteta rätt. Tänapäeval kõik naised enam käiseid ja tanusid ei kannu, piirdudes igapäevase nn sitsijaki või mõne tänapäevase pluusi, sviitri või jakiga. Ka kudruseid näeb harva. Tüdrukute peakatteks on punasekirju sitsirätt.

Meespulmategelaste tunnusmärgiks oli (ja on vahel praegugi) punase tikandiga kaunistatud ja narmastega ääristatud valge palakas. Ornamendi obligatoorne element on *kukesed* (kuked). Palakas kinnitatakse eest preesiga. Peas on lintidega kaunistatud kübar. Rinnas on värvilisest lindist rosett.

Pulmalaud on reeglina rikkalik, samuti peetakse prestiižikaks, et pulmas oleks rohkesti õlut ja viina. Linnaseid kulus 10-13 vakka, viimasel ajal kasutatakse maltoosat. Õllekapp lastakse ringi käia, nagu see oli eesti pulmades, samuti pööripäevapidustustel jõulude ja jaanipäeva ajal üldine tava. Võrdluseks olgu märgitud, et rootslastel, ka Ruhnu saarel, sellist tava ei tuntud. Seal olid joogid asetatud toanurka eraldi lauale, kus igaüks võis käia joomas (andmed Marina Rooslaidilt). Küll on ringikäiva õllekapa tava tuntud teistel soome-ugri rahvastel. Näiteks käib samal moel õllekapp ringi udmurtide pulmas, mida samuti tõstetakse esile kui erilist tava.¹³ Õlu on olnud paljudele rahvastele tuntud rituaalne jook, millel arvati olevat loovaid jõude vallandav toime.

Pruut on algul peidus. Erilise laulu saatel toovad raudkäsi ja pruudi vend ta lõpuks laua taha. Varem oli see nn “tühi laud”, millele oli asetatud lillevaas ja lintidest lehvidega kaunistatud kaks põlevat küünalt. Laua taga istusid kahel pool kindlas järjekorras tähtsamad pulmategelased. Viimasel ajal tuuakse noorik tavaliselt lihtsalt söögilauda.

Pruudi nägu katab rituaalne peakate *uig*, mis oli seotud kaitse-tõrjemaa-giaga, nagu see on tavaline väga paljude rahvaste pulmakommetes. Kihnus mäletatakse selle tähendusena, et “pruut ei tohi teada teed koju”, mis on mõis-tagisümboolne. Tänapäeval ei ole uig enam kohustuslik, kuid paljud noored soovivad seda kanda, et oleks mugavam olla “varjul kogu pulmarahva pilkude eest”.

Uig on valge, eest punasest ja sinisest lindist sikk-sakk-kaunistusega kõrge, koonusekujuliselt pähe asetatud valge rätt, mille all oli tavakohaselt väike valge tanu ja selle peal valge tikitud linik. Selline maagiline kolmarv pidi veelgi

tugevdama kaitset kurja silma ja nõiduse vastu.¹⁴ Tänapäeval piirduakse vahel vaid ujuga, selle all võib olla näiteks pärg. Uig oli kinnitatud kolme preesiga. Seegi pole enam obligatoorne (võidakse piirduda ühe või kahega).

Üks vanimaid ja olulisemaid momente soomeugrilaste pulmakommetes (mis esineb ka neil rahvastel, kel ulatuslikku pulmakombestikku ega sellega kaasnevat lauluvara pole välja kujunenud, nagu koolalaplased, obiugrilased), on mõrsja lahkumine isakodust. **Mõrsja ärasaatmise tseremoonia** juurde kuulub Kihnus terve laulude tsükkel. Tavakohastele regilauludele (“Kodu nutab mõrsjat”, “Mees ja meri katta” jm ärasaatmise lauludele) on juba ammu lisandunud ortodoksne “Meie isa” palve, baptistide laul “Kui orus lillekene” ning mitmesugused uuemad rahvalikud laulud, millele on aeg pidevalt täiendust toonud ning uusi levilaule lisanud või vanemaid välja vahetanud. Viimasel ajal on selleks puhuks ka kohalikult laulusepitsejalt Virve Köstrilt laule tellitud ning teda laulma palutud. Tema laulud (“Väike tüdruk” jt) on läinud saarel laiemalt käibe.

Laulmine nooriku ärasaatmisel.

Foto: A. Mikk 1954.

Itke Kihnus ei tunta, kuid mõrsja ärasaatmisel lauldakse laulu, milles sisalduv motiiv

Nuta, nuta, neiukene -
kui sina nutad ehites,
siis sina naerad elädes,
kui sina naerad ehites,
siis sina nutad elädes

viitab ennetusmaagiaga seotud kohustuslikule rituaalsele nutule ja on käsita-

tav itketuslauluna. Mõnedel andmetel (M. Roosleid jt) lauldi sama laulu, algussõnadega “Ehi, ehi, neiukene” vanasti mõrsja ehtimisel noorikuks.

*Noorpaar pruudipoolsete õpetussõnu kuulamas.
Foto: A. Vissel 1985.*

Pulmarong pruudiga läheb reeglina päripäeva, kusjuures kindlasti välditakse teatavat õnnetust toovat küngast (Arumäge) ja nn Vanakurase teed. Ees sõidavad jälle peiupoiss ja peigmees. Viimane tõstab pruudi raudkäe sülle.

Esimene pulmapäev peiukodus

Peiukoju jõudes tervitatakse tulijaid traditsioonilise pulmahõiskamisega. Hõiskamist alustab keegi, teised liituvad sellega kohe. Samuti hõisatakse teel tulles jm puhkudel. Õuele jõudes lauldakse ämmale: “Tule nüüd õue uatamaie,/ kas on mini meeleline ...”. Ämm tuleb ja paneb ukse ette maha valge riide, kuhu peale peig tõstab pruudi. Komme arvatakse olevat ühenduses paljudel rahvastel (ka soomeugrilastel) tuntud noorpaari pulmavoodisse viimise tavaga (voodit asendab mõnedel rahvastel vaip), millest peale loeti abielu alanuks.¹⁵

Külalised palutakse lauda, kus laulikud jälle laua taga püsti seistes laulavad. Vastava laulu saatel eemaldab ämm kepiga (see asendab varasemat mõõka) uju ning asetab seinale konksu otsa. Kommet nimetatakse *uju mahalaulmiseks*. Varem eemaldati uig nn tühja laua taga ja heideti see, nagu laulusõnadki ütlevad, partele, millel võis olla mingi maagiline tähendus. Meenutame, et partele heitmine on seotud muudegi kommetega (näiteks viljasaagi ennustamine näärrikommetes). Muhust on andmeid, et söögi ajaks asetatud mõök pruudi ja peigmehe kohale partele (ERA II 70, 60 (5)). Neil rahvastel, kel muistne maailmapilt

*Noorik viiakse uju all mehekoju.
Foto: O. Kiis 1975.*

kauem säilinud, n obiugrilased, püsis kuni viimase ajani elamu ülaosal selge funktsioon vahendada inimeste suhteid ülemiste jumalate (vaimude) maailmaga ning esivanemate hingedega. Obiugrilastel asusid pööningul ka perekonna kaitsevaimud, kellele kingiti rätte ja riidetükke.¹⁶

*Noorik uju all. Kihnu pulmad 1975.
Foto: O. Kiis 1975.*

Enne äraheitmist piiras ämm ujuga kolm korda ümber mõrsja pea (tänapäeval sellest enam kinni ei peeta). Uju eemaldamise järel lauldakse jälle jumalasõnalaule, nagu kodust ärasaatmiselgi, samuti õpetus- ja manitsuslaule pruudile ja peigmehele nende kohustuste meenutamiseks, uue staatuse kinnitamiseks ja

tulevase abieluõnne tagamiseks.

Uju heitmine. Ämm tõstab uju kepiga ära.

Foto: O. Kiis 1975.

Leping kahe suguvõsa vahel kinnitatakse vastastikuste kinkidega. Selline kingituste vahetamine on iseenesest iidne sugukondlik tava, mis on omane paljude rahvaste pulma-, aga ka matusekommetele (vrd näiteks surnute ümbermatmise tseremooniast, üht kesksemat sugukondlikku rituaali Põhja-Sumatral).

Mõni aeg pärast pruutpaari saabumist peiu koju tulevad järgi pruudi sugulased (*saundjarahvas*) veimekirstuga. Kirst toodi hobusega, nüüd veoautoga. Tavakohaselt istub kirstul pruudi isa. Mahatõstmise eest nõutakse viina. Õlle või viinaga lunastatakse kirst lahti ka teel, kus see ette seotud paeltega kinni peetakse. See on üks väheseid momente Kihnu pulmas, kus külarahvas pulmakommetesse sekkub. Tava on vana ning esines ainult veimekirstuga seoses, kuna pulmarongi ei peetud kinni ei nooriku järele minnes ega noorikuga tulles.

Enne õue jõudmist läheb pruudi vend vastu ja koputab mõõgaga kirstule märgiks, et võib tulla. Varem võis sellistel mõõgalöökidel olla maagiline tähendus (vt tagapool).

Külarahvas - "*pulma vaatajad*" (kutsumata külalised) käisid vanasti ka veimi vaatamas, neile anti süüa-juua. "*Vaatajaid*" peeti lugupidamise märgiks: "Kellel vaatajaid pole, ei peeta lugu" (R. Karjam). Viimasel ajal on see komme kadunud.

Veimekirst viiakse aita, kus pruut pruuttüdrukute abiga veimed ämmale jt peigmehe sugulastele, samuti pulma ametmeestele laiali jagab. Kirstu otste juures seisavad põlevate küünaldega ämm ja pruudi ema (tänapäeval võivad küünalt hoida ka teised). Pruut seisab keskel, tema kõrval ja taga seisavad lauljad.

Veimed on juba eelnevalt paela või vööga kimpu seotud ning tänapäeval ka sedelike juurde kirjutatud, kellele vastav kimp on määratud. Esimese ja suurima kimbu saab tavakohaselt ämm - neli paari sukki, kaks vööd, jakiriideid, rätte, põllesid. *Raudkäenaine* saab kaks-kolm paari sukki, kaks vööd, peiu öde samuti kahed sukad ja kaks vööd, tädi saab ühed sukad ja vöö, vanaema kahed sukad ja vöö jne. Ka meessugulased saavad kindla hulga esemeid, samuti pulmaabilised (*talitajad*). *Umbrukad* (pruuttüdrukud) said vanasti vöö, viimasel ajal kindad, pillimees kindad, kusjuures need seotakse säärepaelaga vasaku käe alla üle parema õla. Detail väärib tähelepanu seda enam, et täpselt samal moel seob mõrja ema saajadel vöö Setu pulmas.¹⁷ Iga pilli külge seotakse säärepael. Peiu öde seoti vanasti üks vöö kaela (talitamise eest), teine sukkade ümber (kätte antud kink oli sugulase märgiks). Ühtegi pulmaabilist ei unustata tuttidega säärepaelata (varem olid pulmalaulikute jaoks nende asemel *laulupaelad* - punased või valged).¹⁸

Kogu **veimede jagamise tseremoonia** toimub vanade laulude saatel. Kirst avatakse traditsioonilise kirstuavamise lauluga. Vastavate sõnade saatel kergitab pruut kolm korda kirstu kaant, enne kui avab selle. Enne avamist, sõnadega "Heida nied kjõndad härgädele" viskab ta kindapaari üle õla. Komme oli tõenäoliselt seotud karjaõnne taotlusega. Ka mujalt Eestist on andmeid, et noorik viis peiukoju jõudes loomadele kinke - kindaid, tuttidega paelu ja muud (vt n ERA II 191, 153 (6); H II 41, 717 (6) jm).

Kätsitsi punutud paelad, mida tüdrukud valmistasid vanasti ühistel käsitööõhtutel, nn *nuorikumajas* (harva peetakse neid tänapäevalgi) ja värvilistest kaltsudest tutid on Kihnu pulmades olulised esemed. Neid seotakse veimede ümber ja, nagu öeldud, kingitakse ka eraldi. Vanasti ehiti nendega ka hobuseid, pulmamaja jne. Tähendust ei teata. Mitmelt poolt Eestist (ka saartelt) on andmeid, et noorik pidi vöö või paelu punutud tuttidega asetama peiu koju jõudes mitmesugustesse paikadesse ja esemetele esmakordsel kasutamisel - ukسلävele, kaevukoogule, aita jne (vt n H III 18, 439/40 (3) < Vigala; ERA II 189, 528 (29) < Kullamaa, ERA II 166, 388 (8) < Varbla, E 83492 < Saarde, Hurt 1905 jne). Kihnus on tuntud tava, et saajade rongi jõudes pruudi koduküla esimese maja juurde, samuti pulmarongi jõudes peiu koduküla esimese talu juurde viivad *umbrukad* kaevu peale vöö (uueal ajal paela). Ka setu pruut viib vöö kaevule ning aidavõtmele.¹⁹

Tuginedes teiste soome-ugri rahvaste andmetele võib uskuda, et vööde, paelte ja tuttide kinkimisel oli tegemist omaaegsete ohvriandidega kodu ja perekonna kaitsevaimudele ja esivanematele.²⁰ Seejuures on teada, et punasest riidest tutid ja rätid, samuti punased villased lõngad olid algselt vereohvri asendajad.²¹ Samad esemed on veel lähiminevikus olnud kasutusel lää-nemeresoomlaste (ka setude) ja volgasoomlaste matusekommetes.²² Matuse-

ja pulmakommetel kui teataval siirderiitusel on olnud ühisjooni paljudel rahvastel,²³ sealjuures on ohverdamine kui eriline lepingute kinnitamise vahend inimeste ja vaimude vahel üks vanimaid kombetalitusi nii matustel kui pulmades. Näiteks mandsidel, kel pole arenenud pulmakombestikku, peetakse muude ohverdamiste kõrval eriti oluliseks ohverdamist uue pere loomisel, kusjuures tuuakse nii vere- kui ka toiduohvreid.²⁴

Veimete jagamine Kihnu pulmas.

Foto: A. Mikk 1954.

Ohvrianni reliktiks Kihnu pulmakombestikus võib ehk pidada ka metallraha heitmist silmapesukaussi, kus pruut ja peigmees peiukodus silmi pesid (kommet ei tunta enam, kuid see eksisteeris veel käesoleva sajandi 50. aastatel), samuti heitis pruut raha ukse ette maha pandud valgele riidele peiukodu uksest sisse astudes, teise päeva hommikul üles tõustes pani ta raha voodisse, samuti istmele, kus esimest korda istus. Ohvriandide asendumine rahaga on üldisem tendents, mis on jälgitav nii eestlaste kui ka paljude teiste rahvaste juures. Sageli esinevad esemed ja mündid paralleelselt.²⁵ Vigalast märgitakse: kui pruut pulmamajja viidi, viskas ta iga uru, ka aiaaugu juurde tutiga paelu; kui esimest korda üle läve läks, pani lävele raha, samuti ka silmapesukaussi, voodisse, õue, kaevu või nurka, kerisele, lauta, aita, esmakordse söömise eel lauale ja esmakordselt istudes toolile (H III 18, 439/40 (3)).

Kõige olulisem rituaal Kihnu pulmakombestikus on tegelikult nn **mõrsja ehtimine**, kuna sealtpäele loetakse teda abielunaiseks. See toimub pulmarahva pilkudest eemal - aidas või mõnes muus ruumis, kus on ainult *raudkäenaine* ja mõned muud vanemad naised. Tegelikult vahetab pruut siin kõik pealisriided alates jalgadest - sukad, kõrdi, käised. Abielunaise tunnused - põlle ja noorikutanu - paneb mõrsjale ette ja pähe nn raudkäenaine. Enne tanu pähepanemist lööb ta pruudile kolm korda tanuga vastu pead ja lausub erilised tanutamise sõnad:

Unusta uni,

mäleta müts,
pea nuor mies mieles!

See on loits, millega mõrsja astub nooriku staatusse, mis peab tagama abi-
elunaise kohustuste meelepidamise ja täitmise.

Tanutamine on haruldane hetk pulmas, kus mõrsja ise aktiivselt sekkub
pulmakommetesse: nimelt viskab ta kolm (mõnede andmetel kaks) korda tanu
maha, enne kui laseb selle pähe panna (analoogiline tava on tuntud ka
mordvalastel). Mõned andmed osutavad, et varem kuulus tseremoonia koos
loitsuga nn tühja tanu pähepanemise juurde enne isakodust lahkumist.²⁶

“Tühi tanu” oli lihtne valge tikandita tanu, noorikutanu aga rikkalike tikan-
ditega kaunistatud kõrge tanu, millesse pandi punt takku, et tipp püsti püsiks.
Tanu tikandid (nagu käiste tikandidki) varieeruvad, kuid sisaldavad reeglina
(päikese-?)ratast, mille tähendust, nagu muudegi ornamentide tähendust ei
mäletata. Ornamentides ja kogu nooriku rõivastuses domineerib punane värv,
mida Kihnus peetakse nooruse ja rõõmu värviks. Punasetriibulist nn *punast
körti* kannavad praegugi tüdrukud ja noored naised ka argipäeval, vanemad
naised aga üksnes pidulikel juhtudel. Isegi siis, kui peres on lein ja naine kannab
musta leinakörti, peab ta pulma minnes panema selga nn sinise seeliku, milles
on ka natuke punast, muidu võivad noorpaarile midagi halba juhtuda. *Sinist
körti* kannavad üldiselt vanad naised, *poolpunast* (ühe-kahe laia sinise triibuga)
seelikut aga keskealised naised, nooremad kannavad seda üksnes siis, kui neil

*Nooriku tanutamine.
Foto: A. Vissel 1985.*

on mingi mure. Sellisest Kihnu kõrdi astmestikust peetakse tänapäevalgi kinni, kuigi punane seelik on tulnud laiemalt kasutusele ka vanemate naiste juures.

Pruut pani *poolpunase* kõrdi esmakordselt selga esimesel pulmapäeval kodust lahkudes või kirikusse laulatusele minnes, mis võis toimuda juba enne pulmi. Noorikuks ehtimisel vahetas ta selle punase kõrdi vastu, mis kuulub noorikutanu juurde. Halba vältida ja tõrjuda püüdva kaitse-, tõrje- ja ennetusmaagiaga seotud kombed ja laulud olid nüüd lõppenud. Naise seisusse asutatakse rõõmurõivastes. Samal ajal heidavad ka meespulmategelased endalt valged rätid (valge värv oli soomeugrilastel vanasti leinavärv, mis ilmnis eriti matusekommetes).

Pidulik noorikutanu asendati hiljem tavalise valge tanuga, mis veel käesoleva sajandi alguses oli abielunaise kohustuslik rõivastuse. Seda hoiti öösel sängisambas ning enne kui naine hommikul jalad voodist maha pani, pidi ta endale tanu pähe panema. Tänapäeval asendab argipäevatanu sitsirätik, põlle kandmine on aga abielunaisele kohustuslik. Valget tanu kanti mõnel puhul (näiteks kirikusse minnes) veel käesoleva sajandi 50. aastatel.

Tänapäeval on noorikuks ehtimise tseremoonia lihtsustunud, ka sõnu enam alati ei loeta, samuti ei viska pruut tingimata tanu maha.

Ehtimisele järgneb rituaalne **pruuditantsimine**. Komme on tuntud Lääne- ja Põhja-Eestis ning on siin tõenäoliselt rootsimõjuline. Rootsi pulmakommetes (näiteks Ruhnu pulmas) on rituaalseid tantse rohkem ning nende roll pulmas palju olulisem kui eesti ja üldse läänemeresoome pulmas, mis on, vastupidi, eelkõige laulupulm. Ent noorikutants kui nooriku esmakordne avalik esinemine uues kodus on erinevatel rahvastel tuntud komme.

Kihnus tantsib pruut algul peiupoisiga (põhjust ei teata), seejärel peigmehega. Kolmandat tantsu alustavad omavahel pruuttüdrukud (Kihnus tantsivad üldse sageli naised omavahel), seejärel liitub nendega muu pulmarahvas. Nii peigmees kui ka peiupoiss tõstavad tantsu lõppedes nooriku kolm korda üles, millel võib oletada sigivusmaagilist tähendust, nagu oli viljakusmaagiaga seotud ka viljavihkude ülestõstmine pärast lõikuse lõpetamist.²⁷

On võimalik, et sigivusmaagiaga oli seotud ka nooriku tantsimine peiupoisi poolt. Ka Ruhnu pulmas tantsis pruut algul peiupoisiga. Tõenäoliselt on see jälg kunagisest nn esimese öö õigusest - paljudele rahvastele tuntud iidsest tavast, mille kohaselt pruut magas esimesel pulmaööl peiupoisi või muude pulmakülalistega.²⁸ Kihnus mäletatakse ütlemist: "Esimene öö on peiupoisi jaoks" (R. Karjam).

Üldse võib peiupoisi, võib-olla ka raudkäte tähtis roll pulmas (peigmehe osa on märksa tagasihoidlikum) olla kunagise endogaamse hetärismi reliktiiks (iidne tava, monogaamse abielu eelstaadium, mille kohaselt naine kuulus kõigile või teatavaile, näiteks vanemaile, suguvõsa meestele, mitte üksnes peigmehele).²⁹

Iidsete õigusnormide reliktna säilimine hilisemais pulmakommetes on oma-

Peiupoiss tantsib pruudiga.

Foto: A. Vissel 1985.

ne paljudele rahvastele. Siin tuleb näha eelkõige taotlust kindlustada järglaste sündi, mis oli kogu suguvõsale eluliselt tähtis.

Tantsima minnes ja tantsides on noorik tagasihoidlik - varjab nägu peopesaga ja hoiab pea allakummardatult peigmehe ja peiupoisi õla varjus (öeldakse: “Pruut häbeneb!”, aga ka, “et kuri silm ei saaks ära nõiduda”). Tantsu järel oli noorik peigmehe suguvõssa vastu võetud. Pärast tantsu lahkusid pruudipoolsed pulmalised.

Tantsulood, nagu ka tantsud ja saatepill on moega kaasas käinud. Viimastel aastatel mängitakse tavaliselt valssi, selleks kasutatakse akordioni, bajaani või lõõtspilli. Varem on mängitud labajalavalssi viiulil, enne seda mängiti tõenäoliselt torupilli. Eesti labajalavalsilugudes on palju ühist ruhnlaste jt rannarootslaste pulmatantsude viisidega.

Pruuditantsitamisele järgneb “Pruudipärja mäng”, mille lõpus noorik loovutab oma pärja järgmisele potentsiaalsele pruudile. Laul pärineb sakslastelt (on laiemalt tuntuks saanud Weberi ooperist “Nõidkütt”) ning on Eestis levinud läinud sajandi lõpul, mil laulusõnad ilmusid populaarsetes trükitud laulikutes. Viis levis suuliselt.

Varasema kombe kohaselt sidus pruut räti, mis tal enne noorikuks ehtimist

peas oli, oma õele pähe, et see ruttu mehele saaks. Tuntud on ütlemine: “Esi-mene saab eide tõttu, teine teise õe tõttu”.

Teine ja kolmas pulmapäev

Teisel ja kolmandal pulmapäeval (vahel peetakse pulmad ära ka kahe päevaga) on põhilised mitmesugused **pulmanaljad ja rahakogumised**, millega vana tava kohaselt peigmehe sugulased tasuvad veimede eest. Tänapäeval kutsutakse rahakogumistele ka võõraid pulmalisi. Raha jääb noorpaarile.

Vana rahakogumise tava on *noorikukannika* jagamine, millele ilmselt hiljem lisandus *noorikuviina* jagamine. Need on käibel ka tänapäeval. Pruut koos raudkäenaisega istub õues spetsiaalselt sinna asetatud laua taga. Valge linaga kaetud laual on suur kauss raha jaoks ja vastavalt rukkipiülileib või veinipudel. Pruut lõikab ja jagab pulmalistele kodus küpsetatud leiba (tänapäeval küll enamasti poetorti), mille eest pulmalised panevad kaussi suvalise summa paberraha või ka räti, põlle vms. Tseremoonia käib õnnesoovide ja lõbusate kommentaaridega. Tehakse ka muud nalja (näiteks pani keegi naine ühes pulmas suure paki tsaariraha, ise seda vaimukalt kommenteerides).

Samal viisil jagab noorik hiljem *noorikuviina* (tavaliselt küll veini või mõnd muud magusamat jooki, vahel valget viina). Raha visatakse pühkmetesse, kui noorik õue pühib, samuti makstakse pulmasaunas “arstimise” eest, kuid viimane raha ei lähe noorpaarile, vaid pulmalistele maiustuste ja viina ostmiseks.

Rahakogumisi tehakse tänapäeval nii peigmehe kodus kui pruudi vanemate kodus, kuhu sõidetakse **võõruspeole**. Varem jagati *noorikukannikat* ainult peigmehe kodus ja sellel oli ilmselt maagiline tähendus.

Rahakogumistele kutsub pulmarahvast peiupoiss, lüües kolm korda mõõgaga vastu majaseina või lauda, hüüdes: “Pulma! Pulma!”

Siinkohal tasuks peatuda veel pulmamõõgal, mille tähendus Kihnu pulmas on samuti ununenud (nagu eespool öeldud, on peiupoisi mõõk asendunud puumõõgaga, mäletatakse veel aga ka kõverat Türgi sõja mõõka; raudkäenaine eemaldab nüüd uju mõõga asemel lihtsalt kepiga jne). Mujalt Eestist, ka saartelt, on andmeid, et mõõk on olnud oluline atribuut ka peigmehele ning isamehele, kes peiukoju jõudes tegi ustele ja esemetele kolm risti kurjade vaimude vastu. Mõõk olnud “ohutamise riist” (H II 53, 516/7 (579) < Simuna), mis söömise ajal rippunud noorpaari kohal parte peal (ERA II 701, 60 (5) < Muhu). Mainitagu võrdluseks, et obiugrilased omistasid mõõgale võimet kindlustada kontakt inimese ja vaimude maailma vahel ning mõõgale kui iseseisvale fetišile toodi ohvreid - linte, riide-tükke, raha.³⁰

Varem oli mõõk Kihnus teistelgi pulmategelastel - peigmehele, samuti *raud-*

käel, kelle hooleks oli pruuti kaitsta ja valvata ka varguse eest, mis esineb Kihnu pulmas pulmanaljana. Erilisi ekstsesse sel puhul tavaliselt ei esine, pruuti reeglina kaugele ei viida ja raudkäsi koos oma abilistega leiab ta varsti üles. Varastada tohib pruuti ainult uju mahalaulmisest kuni veimede jagamiseni. Siitpeale kuulub pruut juba kindlalt peigmehe suguvõsale ja raudkäel pole enam kohustust pruuti valvata.

Kommet on peetud esiajaloolise pruudiröövimise ehk “tõmbamise” reliktiks, mida tuli Eestis üksikjuhtudel ette veel XVII sajandil.³¹ Ent seda on käsitatud ka siirderiitusena, milles avaldub eraldumisdramaatika, ning kaitsena võimalike ähvardavate jõudude vastu.³² On veel kolmaski võimalus. Nimelt võib seda vaadelda kahe suguvõsa vahelise jõukatsumise ja võistlusena, nagu seda olid vastastikused pilkelaulud, mille funktsiooniks on peetud kahe suguvõsa vahelise antagonismi leevendamist või ennetamist.³³ See on seda tõenäolisem, et pruuti ei varasta üldiselt mitte peigmehe sugulased, vastupidi - raudkäsi just valvab ja kaitseb teda, seni kuni ta kindlalt peiu suguvõssa kinnitatakse. Kommet võib pidada analoogseks pruudi kaasavaraks antud esemete tagasivarastamisega pruudi sugulaste poolt (kõige suuremaks häbiks peeti, kui lasti ära varastada pulmalipp). Pruudivargus näib kuuluvat samasse tavandite kategooriasse.

Erilised pulmakingid noorpaarile on täiesti uus nähtus Kihnu pulmas, samuti nagu nende demonstreerimine pulmarahvale õuemurul humoristlike kommentaaride saatel. Kinke näitab pruut, kommenteerib keegi tema sõpradest.

Pulmasaun, mis näiteks karjalastel, vadjalastel, mordvalastel jt on kuni kogu pulmakombestiku taandumiseni säilitanud oma rituaalse tähenduse, on Kihnus ammugi muutunud samuti pulmanaljaks. Kui teistel sugulasrahvastel oli saun seotud eelkõige mõrsja ja peigmehe ettevalmistamisega pulmadeks ning selle juurde kuulusid ka vastavad laulud ja kombed, siis Kihnus erilist rituaalset pruudi ja peigmehe vihtlemist ei teata. Öeldakse vaid, et üks enne pulmi ikka käida saunas. Küll mäletavad aga vanemad inimesed veel kohustuslikku sauna *võõrale rahvale* ehk *saundjarahvale*, kui pruudipoolsed pulmalised peiu koju jõudsid, ja ka vastupidi, kui *saajad* e *peiud* võõruspeole läksid (M. Roosleid). Pulmasaun olnud puhastava toimega, rituaalselt ka ülekantud tähenduses - tõrjevahendina kõige halva vastu. Siit ka tänapäeva pulmanali - nii peiu kui pruudi kodus viiakse teisel või kolmandal pulmapäeval kõik võõrad “sauna”, spetsiaalselt püstitatud telki, kus suitsetatakse, viheldakse, “arstitakse” mitmel muul moel, teostatakse “günekoloogilisi järeelvaatusi” jne.

Suitsu puhastava toimega (“kõik putukad, haigus ja kurjus aeti suitsuga maha”) oli seotud ka nn *veljesuitsu* komme ja selle juurde kuulunud laulud, mida vanemad inimesed mäletavad veel oma noorusest: teisel pulmapäeval, kui noorikupoolsed, nn *saundjarahvas* noorikut vaatama lähevad, kütab pruudi

vend toa soojaks, sulgedes kõik avad, nii et suits välja ei pääse. (Varem, kui elati suitsutares, suleti aknad ja ukse, hiljem topiti kõigepealt kinni korsten). Pruudi sugulased laulavad saabudes suitsuses toas erilist laulu, liikudes suletud ringis, nagu lauldakse ka mõned muud laulud teisele suguvõsale külla tulles, kuna enamus pulmalaule lauldakse poolkaares seistes ja jalalt jalale tammudes.³⁴ *Veljesuitsu* tehti veel 1975. aastal (RKM II 321, 556/73).

Pulmanali on ka pulmaliste veega kastmine. Noorik heidab õuemurule pähk-leid ja kompekke ning kui pulmalised (vanasti peamiselt lapsed, tänapäeval ka vanemad) neid korjama lähevad, visatakse neile pangest vett kaela. Tava tähendust ei mäletata. See on aga võrreldav näiteks karjase kastmisega kevadisel karja väljalaskmisel, mis oli Eestis üldtuntud ja mida tehti selleks, et karjane oleks erk ja virk. Kauge paralleelina võiks siin nimetada ligilähedase tähendusega lumes kümblemist ning üksteisele lume krae vahele ja põue toppimise kommet handi karupeietel. Kastmist on peetud ka viljakusmaagiaga seotuks.³⁵

Üks pulmanalju on nn *pulmaoksjon*: magavatelt pulmalistelt öösel varastatud rõivad jm esemed tuleb päeval raha eest välja lunastada. Kogutud raha eest ostetakse tavaliselt alkoholi. Komme on uuem ja pole viimastel aastatel obligatoorne.

Vanaks tavaks, mis hiljem samuti naljaks muutus, olid aga nn *pulmatõngid* (maskeeritud), keda pakuti peiule mõrjsa asemel. Siin on arvatavasti segunenud ühelt poolt valenooriku komme, mille algne eesmärk oli kaitsta õiget mõrjsat kurjade jõudude eest, ning teiselt poolt kalendrikommetes tuntud jõulutõngi ning Metsiku (õlest nuku) valmistamise tava (vanimas Kihnu pulmakommete kirjapanekus olid need nimelt just õlest nukud³⁶). Mõlemad tavad - nii valenoorik kui Metsik olid nii Eestis (viimane just Lääne-Eestis) kui ka Euroopas laiemalt tuntud. Metsik oli seotud põllu- ja karjaviljakuse ning kevadise looduse sigivusjõu ärkamisega.³⁷ Kihnu omapäraks on nende seostumine pulmakommetega.

Pulma lõpus tänatakse lauluga pererahvast ja pulmakokka, mis paraku pole tänapäeval enam obligatoorne. Pulma lõputoiduks on piima- või hernesupp.

Pulmakommete taandumine ja uuenemine

Täiesti uus komme Kihnu pulmas on noorpaari vastuvõtmine sadamas, kui tullakse (reeglina väikese laevaga) Pärnust abielu registreerimiselt. Laev on pidulikult kaskedega ehitud, samuti on ehitud sadamasse pulmalistele vastu tulnud mootorsõidukid. Noorpaari tervitatakse pulmahõiskamistega, tuuakse lilli ja soovitakse õnne, lauldakse uuemaid rahvalikke laule, vahel ka vanu pulmalaule. Sadamast sõidetakse sõidu- ja veoautodel ning mootorrattastel eraldi

Ati (pruudiisa) tänamine.

Foto: A. Vissel 1985.

pruudi- ja peiukogu “kahe poolega”, või siis peiu koju “ühe poolega” pulma korral.

“Ühe poolega” või “ühe otsaga” pulm peetakse sel juhul, kui peigmees (või ka pruut) pole kihnlane, vaid on pärit mandrilt, mis on tänapäeval väga tavaline. Vanasti peeti selliselt pulmi siis, kui pruut või peigmees oli orb või vaene (näiteks oli isa surnud), mistõttu tema perekond ei jaksanud oma pool nõuetele vastavat pulmapidu korraldada. Selline pulm on lihtsustatud, puuduvad vastastikused laulmised õuel jne. “Ühe poolega pulm” peetakse tavaliselt peigmehe pool, nooriku poolt viiakse toitu jm vajalikku lisaks.

Mis puutub kristlikku laulatusse, siis kuna Kihnu kirikus pole olnud pikka aega preestrit, käidi soovi korral laulatamas Pärnus. 1991. a toimus üle paljude aastate jälle laulatus Kihnu kirikus, kuhu selleks spetsiaalselt oli preester tellitud. Üldiselt on nii registreerimine kui laulatus olnud pulmakommetega suhteliselt nõrgalt seotud. Nagu praegu, nii ka varem võis see toimuda koguni pulmadest eraldi, varem või hiljem, kuna abielunaiseks loeti mõrsjat ikka sellest momendist, kui talle tanu pähe ja põll ette pandi. Laulatus oli pigem abielu kinnitus ja õnnistus.

Nagu eespool märgitud, on Kihnu pulmakombestiku põhialus selgesti sugukondlik ja eelkristlik. Kuigi vanad pulmakombed ja -laulud olid oma usundilis-maagilise aluse ammu kaotanud, on kauem püsinud nende sümboolne tähendus. Need aitavad eriti mõrsjal paremini kohaneda oma uue staatuse, uue

ümbruse ja keskkonnaga, valmistades teda ette uueks eluks uues sotsiaalses rollis, ka raskusteks, mis teda ees ootavad (ilmselt ennetusmaagilise tagapõhjaga hoiatuslaulud) jne. Rituaal on aidanud luua tasakaalu inimeses endas, samuti korrastada suhteid ühiskonnas. Mistahes rituaali ürgne põhieesmärk on jäljendada kosmilist (so universumi) harmooniat maa peal. Usk sõna jõusse ja rituaali mõjusse, olgu ka alateadlik, säilis kauem kui nende aluseks olevad uskumused.

Rattas laulmine Kihnu pulmas.

Foto: A. Mikk 1954.

Siiski on usundilise tagapõhja kadumine üks pulmakommete taandumise peamisi põhjusi. Mitmed varem tõsiselt võetavad tavad on uskumusliku tagapõhja taandudes muutunud pulmanaljadeks, nagu eespool nägime. Paljud kombed ja laulud on kadunud ning seda veel võrreldes 1950. aastatega, mil Kihnu pulmakombestik kui ka selle juurde kuuluv lauluvara oli palju täielikum.³⁸

Muutusi pulmakombestikus on tinginud ka hõimuhete taandumine. Kadunud on *saažavanema* (peiu hõimu tähtsaim esindaja) funktsioon ning sellega seotud kombed ja laulud.

Üheks pulmakommete muutumise põhjuseks on muutunud etnograafilis-olustikuline miljöö. Nii sisaldab veimekirst tänapäeval omavalmistatud käsitööesemete kõrval rohkesti poest ostetud riietusesemeid, rätte, kangaid jm, noorik jagab nüüd koduleiva asemel poetorti, pulmarongis on hobuseid asendanud mootorsõidukid jne. Viimasega (aga ka usundilise tagapõhja tuhmumisega) seoses on omakorda kadunud mitmed vanad tavad, näiteks komme, mille kohaselt peigmees ja peiupoiss keerutavad ratsahobusega kolm korda ringi ja teevad mõõgaotsaga maha kolm risti.³⁹ Samas kontekstis oli see maagiline sümbol kasutusel Setu pulmas, kus *truuska* teeb vasaku jala kannaga hobuse ette kolm risti, et sõit hästi läheks.⁴⁰ Kadunud on teel laulmine, aga samuti

teekäigu- või sõidulaulud ise. Sõiduaautos ja mootorrattal ei laulda. Seevastu veoauto kastas võidakse küll laulda mitmesuguseid uuemaid laule, mängida pilli ning koguni tantsida (liiklusohutuse peale siin paraku ei mõelda ning harv juhus pole seegi, kus pulmades mõni uljaspea end mootorrattaga surnuks sõidab).

Kihnu pulm on säilitanud tänaseni vanade pulmalaulude viisi, mis on kõigi pulmalaulude jaoks üks, ent esineb erinevate variantide ja redaktsioonidena ning varieerub ka ühe ja sama laulu kestel.⁴¹ Eri laulikute erinevaist variantidest kujuneb oma põhiolemuselt ühehäälses laulus heterofoonia, mis on kooslaulmisel tavaline. Juhtub sedagi, et keegi alustab sama laulu madalamas tessituuris kui ülejäänud ja jätkab nii mitme laulu kestel. See on siiski erandlik.

W. Anderson on märkinud, et regilaul ja uuem laul on elanud Eestis kõrvuti ilma mingite segunemisteta, “nagu õli ja vesi”.⁴² Midagi seesugust võib märgata ka tänapäeval Kihnu saarel, kus ajalooliselt ja stiililiselt täiesti erinevad muusikahistused elavad kõrvuti, teineteist segamata. Ortodoksse kirikulaulu mitmehäälsus on küll kandunud üle stiililiselt lähemal seisvaile uuemaile rahvalauludele, kuid ei ühed ega teised pole mõjutanud vanade pulmalaulude esitust. Märkimisväärne on siinjuures aga, et näiteks “Meie isa palve” on omandanud siin kindla funktsiooni pulmakombestikus, liitunud mõrvoja kodunt ärasaatmise, samuti noorpaari vastuvõtu tseremooniaga peiu kodus.

On paradoksaalne, et just mõrvoja kodunt ärasaatmine, ilmselt üks vanimaid soome-ugri rahvaste pulmatseremoonia komponente üldse, millega on seotud ka väga arhailised laulud (mõnede rahvaste juures itkud), osutus uute laulude sissetungimise peamiseks momendiks Kihnu pulmas. Tõenäoliselt rõhutab see veelgi situatsiooni tähtsust ja emotsionaalsust.

Tänapäeval, kui traditsiooniline rahvalaul ja -muusika on taandumas koos vanade kommete ja tavadega, vana etnograafilise miljöö ja traditsioonilise eluviisiga, on folklooriansamblid muutunud peamiseks traditsioonilise kultuuri vahendajaiks nüüdiskultuuri. Üks selliseid on ansambel “Kihnumua”, mis tegutseb juba hulk aastaid ja kuhu kuuluvad eri põlvkondade esindajad - vanad, noored kui ka lapsed. Kuigi ansambel on olnud suurel määral orienteerunud esinemistele väljaspool Kihnu saart, on see ometi osutunud just noortele ja lastele vastuvõetavaks oma esivanemate kultuuri omandamise ja traditsiooni jätkamise viisiks, mida tehakse teadlikult. Ansambli liikmeid (vahel ka ansamblit tervikuna) kutsutakse tihtipeale pulmadesse laulma ning seal nad täidavad pulmalaulikute funktsiooni. Noored tüdrukud on samas *umbrukateks* - aitavad süüa teha, lauda katta ja koristada ning nõusid pesta (nõude pesemine toimub õues pidevalt, sest pulmarahvas ei mahu ühekorraga laua taha, vaid vaheldub), samuti osalevad nad võimaluse korral pulmalauludes.

Mõned vanemad ansambli liikmed seevastu kuuluvad parimate pulmakommete ja -laulude teadjate-tundjate hulka ning etendavad tihti juhtivat osa pul-

matseremoonia korraldamisel, laulude algatamisel ja juhtimisel jne. Ühelt poolt toovad nad oma oskused ja teadmised ansambli tegevusse, tagades sealgi traditsiooni järjepidevuse, teisalt mõjustab aga nende tegutsemine ansambelis nii või teisiti ka käitumist pulmalaulikuna. Ansambelis järeleproovitud ja kätteõpitud repertuaar mõjutab laulude ja tekstimotiivide, samuti viisiredaktsiooni valikut, mis ansambelis on märksa piiratum traditsiooni võimalustega võrreldes. Nii on hulgast viisivariantidest ansambelis kasutusel vaid kaks, mis ka laulu kestel oluliselt ei varieeru (va rütmimuutused 3-silbiliste sõnadega värssides, mida reeglina ei skandeerita). Kõik see mõjutab ansambli liikmete laulmismaneeri pulmades. Samas ei saa eitada, et ansambel on mõneski pulmas olnud pulmalaulude esitamisel kandev jõud ja aidanud traditsiooni hoida.

Ansambli liikmed täidavad seega tegelikult kaht erinevat rolli: nad funktsioneerivad pulmalaulikutena pulmas, olles taidlejad ansambelis, kes esineb laval ning hoopis uut tüüpi pidustustel kui seda olid vanad traditsioonilised pühad, sageli ka väljaspool oma tõelist keskkonda - linnades, välismaal jne. Ansambli esinemistes on traditsioonilised rahvalaulud kaotanud oma funktsiooni ja konteksti, milles nad sündinud on ja mida nad kajastavad, nagu see on iseloomulik kogu tänapäeva folklooriharrastusele. Traditsioonilise kultuuri ja folklorismi suhted Kihnu kultuuris väärisksid üldse omaette käsitlust.⁴³ Omaette teema on Kihnu kultuuri jäädvustamine folkloristide ja filmimeeste jt poolt ning selle esitamine televisioonis, raadios jm. Siin on esile kerkinud mõningaid delikaatseidki probleeme (eriti seoses filmidega), kuid teisalt on väljaspoolt Kihnu kultuurile osutatud tähelepanu kahtlemata aidanud kaasa selle väärtustamisele ka kihnlaste eneste, eriti noorte silmis.

Kihnu pulmalaulude puhul puutume kokku omapärase situatsiooniga, kus vanad pulmalaulud on kaotanud oma primaarse seose pulmadega ja muutunud taidluskollektiivi kontsertrepertuaariks, teiselt poolt - mitmed muud laulud, mis pärinevad hoopis muust kontekstist, (ortodoksne "Meie isa palve", baptistide laul, uuemad rahvalikud ja levilaulud) on omandanud tänapäeva Kihnu pulmas pulmalaulude funktsiooni, seostudes kindlate pulmakommetega.

Mõistagi on see ühelt poolt folkloori taandumise märk (eriti olukord, kus rahvalaul muutub harrastuskunstiks ning folkloor asendub folklorismiga). Traditsiooni täienemine uute elementidega iseenesest ei pea tingimata tähendama traditsiooni lõhkumist, kui need assimileeritakse traditsioonile vastavalt ja sulatatakse sellesse. Need võivad funktsioneerida progressiivse innovatsioonina, mis võimaldab traditsioonil edasi areneda. Kuid ülalkirjeldatud juhtudel on need uued laulud (samuti uued kombed) pärit väljaspoolt, nad põhinevad võõrail poeetilis-muusikalistel mallidel ja võõral maailmatunnetusel, mis on kauged traditsioonilistest. Nende lülitumist pulmakombestikku võib käsitleda kui teatavat kompromissi uue ja vana, oma ja võõra, traditsioonilise ja

kaasaegse vahel. Ei saa eitada, et selline kompromiss aitab vanadel tavadel ja lauludel kauem elus püsida. Kogu Kihnu kultuuri säilimise ime tegelikult selles seisnebki, et ta on sulatanud aegade jooksul endasse erinevaid elemente, **muutunud ennast säilitades**. Uued nähtused ja erinevad ajaloolised kultuurikihistused on siin püsinud kõrvuti, tõrjumata välja vana.

Traditsioonilise kultuuri taandumise peamiseks põhjuseks tänapäeval on aga just eelkõige muutunud sotsiaalmajanduslik situatsioon, muutused elulaadis ja maailmatunnetuses, mis omakorda tingivad ka kunstilise eneseväljenduse vormide muutumise. See on suurelt osalt tingitud Kihnu ühiskonna suuremast avatusest varasemaga võrreldes, eeskätt seoses noorte mandrile õppima ja elama siirdumisega. Samal ajal säilitavad nad sidemed kodusaarega, tuues siia kaasa kaasaegset linnakultuuri. Teisalt on see seotud aga massikommunikatsioonivahendite ja nende kaudu tänapäeva rahvusvahelise massikultuuri paratamatu üldisema sissetungiga ka Kihnu saarele.

Viimasel ajal on kerkinud esile uus oluline põhjus, miks pulmi ei peeta - see on üldine puudus ja vaesus. Perestroika alg aastail vähendas traditsiooniliste pulmade arvu nn kuiv seadus, hiljem sai määravaks asjaolu, et polnud piisavalt suhkrut õlle valmistamiseks (talongisüsteem!). 1992. ja 1993. aastal mainitakse peapõhjuseks üldist vaesust, mida on tinginud kolhoosi lagunemisega järsult kasvanud tööpuudus.

Juba varasemal aastail oli tavaline, et noored elasid ammu koos, lapsedki juba sündinud, pulmapidu aga ikka edasi lükatud paremate aegade ni, mil selleks vajalikul hulgal raha korjatud. Nüüd näivad mõned pulmad olevat määrata aja peale edasi lükkunud. 1993. aasta suvel peeti saarel ainult ühed pulmad. Paraku peetakse üldse viimasel ajal pulmi rohkem kaasaegsel viisil - vanade kommete ja lauludeta. Tänu väiksemale seltskonnale on see ka odavam. Mõnikord peetakse pulmad linna restoranis.

Koos vanade pulmakommetega on kadumas veel midagi väga olulist - see on kihnlaste kogukonnatunnetus, traditsioonilised eetilised tõekspidamised, terviklik harmooniline maailmapilt. Selle lagunemine on jälgitav viimase neljakümne aasta jooksul paralleelselt pulmakombestiku järkjärgulise taandumisega ning suurte ja sügavate sotsiaalmajanduslike muutustega kihnlaste elus: algul oma kolhoosi loomine, sellega koos riikliku doteerimise ja majandusliku jõukuse kasv, hiljem kolhoosi ühendamine "Pärnu Kaluriga", Kihnu ümbruse kalavarude kahanemine, püügilimiitide piiramine - kõige selle tulemusena tekkinud tööpuudus meeste hulgas, parema tööjõu väljavoolamine, investeerimisvõimaluste ja majandusliku iseseisvuse puudumine, kõige ettemääratus ülaltpoolt, süvenev joomine ja käegälöömine, lõpuks aga taas iseseisvumine oma uute sotsiaalmajanduslike probleemide ja raskustega. See kõik on aga juba iseseisva uurimuse teema.

Tõsi, üksikud rahvakultuuri elemendid, näiteks rahvarõivad ja traditsiooniline käsitöö elavad mõnevõrra veel edasi normaalses situatsioonis, teised - laulud, tantsud, pillilood - säilivad osaliselt uues situatsioonis ja funktsioonis, viljelduna harrastusrühmades (viimaseid on Kihnus praegu kolm), kuid kaotused traditsioonilise kultuuri ja maailmatunnetuse terviklikus kompleksis on korvamatud ja võtab ilmselt aega, enne kui asemele tekib midagi esteetiliselt, eetiliselt ja tunnetuslikult samaväärset.

Pruudi pool

Peigmehe pool

1. päev

Sugulaste saabumine, hommikusöök	Sugulaste saabumine, hommikusöök
	Pulmarongi lahkumine
Peiupoiss toob teate pulmarongi saabumisest	
Pulmarongi vastuvõtt õuel vastastikuste lauludega; pruut on peidus	
Külaliste kostitamine kambris, pruut (uju all) tuuakse laua taha, laulud	
Mõrsja ärasaatmise tseremoonia lauludega	
	Noorpaari vastuvõtt õuel
	Külaliste kostitamine kambris, uju mahalaulmine, õpetuslaulud, jm laulud
	Veimekirstu saabumine õuele
	Saundjarahva saabumine (veljesuits)
	Veimede jagamine aidas
	Nooriku ehtimine ja tanutamine (aidas või mujal varjatult pulmarahva eest)
	Nooriku tantsitamine (ja "Pruudipärja mäng")
	Pruudi sugulaste lahkumine

2. (ja 3.) päev

Hommikusöök	Hommikusöök
Tantsud	Tantsud, rahakogumised ja pulmanaljad: noorikukannika ja noorikuviina jagamine;
	pähklite jms. viskamine õuemurule ja korjajate kastmine;
	pulmasaun;
	(oksjon, tõngid jm)
	Noorpaari ja peiu lähemate sugulaste lahkumine
Noorpaari ja peiu sugulaste saabumine võõruspeole	
Külaliste kostitamine	
Tantsud, rahakogumised ja pulmanaljad nagu peiu kodus	
Noorpaari ja peiu sugulaste lahkumine	
	Noorpaari jt. tagasitulek
Pulma lõpusöök, tänulaulud pererahvale	Pulma lõpusöök, tänulaulud pererahvale ja pulmakokale
Külaliste lahkumine	Külaliste lahkumine

Kirjandus

1. Sarmela, M. Pohjolan häät. Tietolipas 85. Helsinki, 1981.
2. Lotman, J. Tekst i poliglotizm kulturõ. In: Izbrannõje stati. I. Tallinn, 1992, s 146.
3. Kõiva, O. Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamisviisi küsimustest. In: Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. II. Tartu, 1961, lk 289.
4. Kruusberg, A. Esiisade enneaajalooline õigus. In: Eesti Kirjandus XIV. 1920, nr. 1-10, lk 29; samas ka viited teistele autoritele.
5. Gemujev, I. Mirovozrenie mansi. Dom i kosmos. Novosibirsk, 1990.
6. Lintrop, A. Udmurdi rahvausundi piirjooni. Tartu, 1993, lk 40-42.
7. Vt viide 6, lk 28-29.
8. Looits, O. Liivi rahva usund. I. Tartu, 1926, lk 32.
9. Fedjanovitš, T. Svadebnõje obrjadõ Mordvõ. In: Semeinõje obrjadõ Mordvõ. Saransk, 1986, s 19.
10. Vt viide 1.

11. Kõiva, O. Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel. Kandidaadidissertatsioon. (Käsitöö Kirjandusmuuseumis). Tartu, 1965, lk 98.
12. Bojarkin, N. Mordovskaja instrumentalnaja signalnaja muzõka. In: Musõka v obrjadah i trudovoi dejatelnosti finno-ugrov. Tallinn, 1986, s 55-56.
13. Tšurakova, R. Udmurtskije svadebnõje pesni. Ustinov, 1980, s 12-18.
14. Vt viide 3, lk 289.
15. Vt viide 4, lk 68.
16. Vt viide 5.
17. Hurt, J. Setukeste laulud. II. Helsingi, 1905.
18. Op cit.
19. Vt viide 11.
20. Vt viide 9, s 43-44 ja viide 5, s 88, 160.
21. Richter, E. Mõningaid arhailisi jooni setu matusekombestikust. In: Läänemere-soomlaste etnokultuuri küsimusi. Tallinn, 1982; vt viide 5, s 88.
22. Op cit, Richter.
23. Vladõkin, V., Tšurakova, R. "Jõr-põd sõton" v pominalnom rituale udmurtov. In: Muzõka v svadebnom obrjade finno-ugrov i sosednih narodov. Tallinn, 1986.
24. Vt viide 5.
25. Vt viide 5, s 89.
26. Vt viide 3, lk 269.
27. Tampere, H., Tampere, E. Vana Kannel V. Mustjala regilaulud. Tallinn 1985, lk 84.
28. Vt viide 4, lk 65-70.
29. Vt viide 4, lk 22-68.
30. Vt viide 5, s 89.
31. Vt viide 16, lk 484 ja viide 4, lk 229.
32. Järs, A. Mõningaid mõtteid "naisteröövist" Eestis. In: Pro Ethnologica I. Eesti Rahva Muuseumi 35. teaduskonverentsi materjale. Tartu, 1993.
33. Vt viide 1.
34. Vt viide 3, lk 285-291.
35. Vt viide 4, lk 29.
36. Vt viide 3, s 111.
37. Vt viide 4, lk 29.
38. Vt viide 11.
39. Vt viide 3, lk 266.
40. Vt viide 16.
41. Rüütel, I. Opornaja sistema i zakonomernosti variirovanija mobilnõh elementov kak strukturnõi priznak tipologii narodnõh napevov. Problemõ taksonomii estoniskih runitšeskih melodii. Tallinn, 1977.
42. Anderson, W. Das Lied von den zwei Königskindern in der estnischen Volkslied-überlieferung. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. XXVI. Tartu, 1932.

43. Rüütel, I. Tradition and Innovation in Estonian Folk Music Today: On the Kihnu Traditional Culture. In: Intercultural Music Studies 4. European Studies in Ethnomusicology: Historical Developments and Recent Trends. Wilhelmshaven, 1992.

MANSIDE USUNDIST

Natalja Sainahhova. Handi-mansi rahvusringkond, Hantõ-Mansiisk

Handid ja mandid kuulusid minevikus mitmesse sugukonda, neist igaühel oli oma keelemurre. Suuremad manside sugukonnad asusid Ülem-Losva, Alam-Losva ning Ülem- ja Kesk-Konda aladel ja mitmel pool mujal. Sugukonnal olid ühesugused kombed ja uskumused ning samuti kalendritähtpäevad, mille tähistamiseks fraatria saabus piki veeteed ühisesse kogunemispaika. Kondal koguneti näiteks Nahratši, Obil Kondinski, Belogorje jt külade juurde. Obiugrilaste sugukonnad kuulusid kahte suurde fraatriasse: *moš* ('mansi') ja *por*. Fraatriad olid minevikus rangelt eksogaamilised ühendused, selle liikmeid peeti veresugulasteks ning kutsuti õdedeks ja vendadeks. Fraatriasse kuulus arvukalt sugukondi, mille nimetuse järgi on võimalik määratleda, kas tegemist on vanema või noorema sugukonnaga. Nimetusi võis tulenevalt totemistliku esivanema või esivanema-vägilase nimest olla mitu. Tootemloomade loend võiks olla väga pikk, siinkohal esitame olulisemaid.

Pori fraatria totemite hulka kuulusid:

1. Kaur (*pahõt oojka* - kaurivanamees), kes uskumuste järgi elutseb Šomini kodades Sosva jõel. Sealsed elanikud nimetavad endid *soingrahvaks* (*soijng maahum*). Nende sugukonna looja *soijng-otõr* on nimelt kaur. *Otõr* tähendab vägilast. Šomini kodade asukad ei tapnud minevikus kauri.

2. Kajakas (*halev oojka* - kajakavanamees) eluneb Vourini kodades Sosva jõel. Kunagi elas seal Karvaajanud Kasuka suguvõsa, mille alusepanija ja hilisem totem on kajakas.

3. Pistrik (*horthan oojka* - haukavanamees) elas uskumuste järgi Hurumpauli kodades Ljapini jõel ja oli selle suguvõsa vanemaks.

Moši fraatria totemloomade hulka kuulusid:

1. Konn (*porõgpan eekva* - konnaeit), keda austati Saradei suguvõsa kodades.

2. Kotkas (*jusvoi*), teda austati Mensengi kodades.

3. Soobel (*n'ohõs*), teda austati Manõni kodades.